

Верховний
Суд

«Недійсність правочинів та її наслідки. Позаконкурсне оспорювання правочинів»

20 березня 2023 року

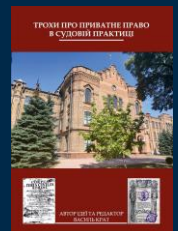
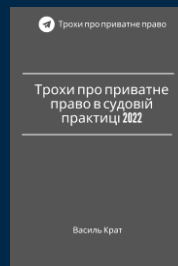
Василь Крат, суддя Верховного Суду
кандидат юридичних наук, доцент
Telegram: <https://t.me/glossema>

Джерела

Трохи про приватне право в судовій практиці (за матеріалами публікацій в соціальній мережі Facebook за 2021 рік) / Редактор та упорядник В. І. Крат. – Київ, 2021. 234 с. URL: <https://t.me/glossema/2>

Трохи про приватне право в судовій практиці (за матеріалами публікацій в телеграм-каналі «Трохи про приватне право» за 2022 рік) / Автор та редактор В. І. Крат. – Київ, 2022. 444 с. URL: <https://t.me/glossema/727>

Крат В.І. Прояви римських ідей в сучасній судовій практиці / Римське право крізь призму традиції і судової практики: монографія / за ред. І. В. Спасибо-Фатєєвої. – Харків : ЕКУС, 2022. – С. 150 – 163. URL: <https://t.me/glossema/840>

1. Трохи загально про недійсність

Недійсність як приватно-правова категорія

Постанова ОП КЦС ВС від 05.09.2019 у справі № 638/2304/17

Недійсність договору як приватно-правова категорія, покликана не допускати або прискрати порушення цивільних прав та інтересів або ж їх відновлювати. По своїй суті ініціювання спору про недійсність договору не для захисту цивільних прав та інтересів є недопустимим.

Завданням цивільного судочинства є саме ефективний захист порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів. Такий захист можливий за умови, що права, свободи чи інтереси власне порушені, а учасники цивільного обороту використовують цивільне судочинство для такого захисту.

Недійсність як приватно-правова категорія

Постанова ОП КЦС ВС від 05.09.2019 у справі № 638/2304/17

Приватно-правовий інструментарій (зокрема, ініціювання спору про недійсність договору не для захисту цивільних прав та інтересів) не повинен використовуватися учасниками цивільного обороту для невиконання публічних обов'язків, звільнення майна з під арешту в публічних відносинах або створення преюдиційного рішення суду для публічних відносин.

Недійсність як приватно-правова категорія

Постанова ОП КЦС ВС від 27.01.2020 року у справі № 761/26815/17

Недійсність правочину, договору, акту органу юридичної особи чи документу як приватно-правова категорія, **покликана не допускати або присікати порушення цивільних прав та інтересів або ж їх відновлювати.** По своїй суті ініціювання спору про недійсність правочину, договору, акту органу юридичної особи чи документу не для захисту цивільних прав та інтересів є недопустимим.

Застосування недійсності як способу захисту / негаційний позов

Постанова ВП ВС від 10 квітня 2019 року
у справі № 463/5896/14-ц

Цивільне право чи інтерес мають бути захищені судом у належний спосіб, який є ефективним. Недійсним є правочин, якщо його недійсність встановлена законом (нікчемний правочин). У цьому разі визнання такого правочину недійсним судом не вимагається (абзац перший частини другої статті 215 ЦК України).

Якщо недійсність певного правочину встановлена законом, тобто якщо цей правочин нікчемний, позовна вимога про визнання його нікчемним не є належним способом захисту права чи інтересу позивача. За наявності спору щодо правових наслідків недійсного правочину, одна зі сторін якого чи інша заінтересована особа вважає його нікчемним, суд перевіряє відповідні доводи та у мотивувальній частині судового рішення, застосувавши відповідні положення норм матеріального права, підтверджує чи спростовує обставину нікчемності правочину.

Застосування недійсності як способу захисту / негаційний позов

Постанова ВП ВС від 04 червня 2019 року у справі № 916/3156/17

Визнання нікчемного правочину недійсним за вимогою його сторони не є належним способом захисту прав, оскільки не призведе до реального відновлення порушених прав позивача, адже нікчемний правочин є недійсним у силу закону. За наявності спору щодо правових наслідків недійсного правочину, одна зі сторін якого чи інша заінтересована особа вважає його нікчемним, суд перевіряє відповідні доводи та в мотивувальній частині судового рішення, застосувавши відповідні положення норм матеріального права, підтверджує чи спростовує обставину нікчемності правочину.

Договір як регулятор недійсності/наслідків недійсності

Постанова ОП КЦС ВС від 23 січня 2019 року у справі № 355/385/17

Тлумачення статей 215 та 216 ЦК України свідчить, що учасники цивільних відносин не можуть на рівні того чи іншого договору здійснювати його кваліфікацію як **недійсного (нікчемного чи оспорюваного)**, визначати правові наслідки нікчемності правочину.

За домовленістю сторін можуть **змінюватися тільки правові наслідки оспорюваного правочину**.

Застосування недійсності правочину як способу захисту

Відповідно до статей 16, 203, 215 ЦК України для визнання судом оспорюваного правочину недійсним необхідним є:

(1) пред'явлення позову однією із сторін правочину або іншою заінтересованою особою;

(2) наявність підстав для оспорення правочину;

(3) встановлення, чи порушується (не визнається або оспорується) суб'єктивне цивільне право або інтерес особи, яка звернулася до суду.

Таке розуміння визнання правочину недійсним, як способу захисту, є усталеним у судовій практиці.

Презумпція правомірності правочину

Постанова ВП ВС від 14.11.2018 року
у справі № 2-383/2010 (провадження № 14-308цс18)

Стаття 204 ЦК України закріплює презумпцію правомірності правочину. Ця презумпція означає, що вчинений правочин вважається правомірним, тобто таким, що породжує, змінює або припиняє цивільні права й обов'язки, доки ця презумпція не буде спростована, зокрема, на підставі рішення суду, яке набрало законної сили.

У разі неспростування презумпції правомірності договору всі права, набуті сторонами правочину за ним, повинні безперешкодно здійснюватися, а обов'язки, що виникли внаслідок укладення договору, підлягають виконанню.

Спростування презумпції правомірності правочину

Постанова КЦС ВС від 28.07.2021 у справі № 759/24061/19

Спростування презумпції правомірності правочину відбувається тоді:

коли недійсність правочину прямо встановлена законом (тобто має місце його нікчемність);

якщо він визнаний судом недійсним, тобто існує рішення суду, яке набрало законної сили (тобто оспорюваний правочин визнаний судом недійсним).

Обов'язковість договору (принцип «*pacta sunt servanda*»)

Постанова ОП КЦС ВС від 23 січня 2019 року
в справі № 355/385/17

Тлумачення статті 629 ЦК України свідчить, що в ній закріплено один із фундаментів на якому базується цивільне право - обов'язковість договору. Тобто з укладенням договору та виникненням зобов'язання його сторони набувають обов'язки (а не лише суб'єктивні права), які вони мають виконувати.

Не виконання обов'язків, встановлених договором, може відбуватися при: (1) розірванні договору за взаємною домовленістю сторін; (2) розірванні договору в судовому порядку; (3) відмові від договору в односторонньому порядку у випадках, передбачених договором та законом; (4) припинення зобов'язання на підставах, що містяться в главі 50 ЦК України; (5) недійсності договору (нікчемності договору або визнання його недійсним на підставі рішення суду).

Втручання в «чужі» договірні відносини

Постанова КЦС ВС від 08 червня 2022 року
у справі № 396/269/18

За загальним правилом, договір як універсальний регулятор приватних відносин, є підставою для встановлення (зміни чи припинення) приватних прав і обов'язків та інших наслідків саме для його сторін. Тобто, по-перше, регулююча сила договору стосується його сторін.

По-друге, в певних випадках не сторона договору може наділятися правами та обов'язками (наприклад, стаття 636 ЦК України, частина перша статті 816 ЦК України). По-третє, законодавець в окремих випадках, з урахуванням того, що інші особи (не сторони договору) не можуть ігнорувати існування договору між сторонами, а також фактичне та правове становище, яке є його результатом, передбачає спеціальні правила при «інтервенції» в «чужі» договірні відносини.

Втручання в «чужі» договірні відносини

Постанова КЦС ВС від 08 червня 2022 року
у справі № 396/269/18

Наприклад, договір, укладений стороною корпоративного договору на порушення такого корпоративного договору, є нікчемним, якщо інша сторона за договором знала або мала знати про таке порушення (частина шоста статті 7 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю».

На рівні норм цивільного законодавства відсутня норма яка б передбачала б нікчемність договору іпотеки чи виключала можливість звернення стягнення на предмет іпотеки в разі, якщо внаслідок вчинення договору іпотеки відбулося втручання в чужі договірні відносини, зокрема договір купівлі-продажу з відстроченням платежу.

Текстуальна недійсність

Постанова КЦС ВС від 09 січня 2019 року
у справі № 759/2328/16-ц (провадження № 61-5800зпв18)

Нікчемним є той правочин, недійсність якого встановлена законом і для визнання його недійсним не вимагається рішення суду (частина друга статті 215 ЦК України). Нікчемність правочину конструюється за допомогою «текстуальної» недійсності, оскільки вона існує тільки у разі прямої вказівки закону. З позицій юридичної техніки така пряма вказівка може втілюватися, зокрема, в термінах «нікчемний», «є недійсним».

Нікчемність і частина третя статті 38 Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб»

Ухвала КЦС ВС від 19.10.2022 у справі № 757/23249/17-ц

Нікчемність правочину має абсолютний ефект, оскільки діє щодо всіх. Нікчемний правочин не створює юридичних наслідків, тобто, не зумовлює переходу/набуття/зміни/встановлення/припинення прав ні для кого. Саме тому посилатися на нікчемність правочину може будь-хто.

Суд, якщо виявить нікчемність правочину, має її враховувати за власною ініціативою в силу свого положення, навіть якщо жодна із заінтересованих осіб цього не вимагає.

Оскільки нікчемність правочину має абсолютний ефект і діє щодо всіх, то розумна і обачна особа внаслідок аналізу відповідної норми має усвідомлювати існування очевидної підстави для кваліфікації відповідного правочину як нікчемного.

Норма, яка містить підстави нікчемності (темпоральна і сутнісна складова) має бути чинною а момент вчинення правочину.

Якщо стаття 38 Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» не була чинною на момент вчинення правочину, то її положення не можуть бути застосовані для кваліфікації правочину як нікчемного.

«Недійсність договору» & «розірвання договору»

Постанова КЦС ВС від 22 червня 2020 року в справі № 177/1942/16-ц

Тлумачення статей 215, 216 ЦК України та статей 651 – 653 ЦК України свідчить, що законодавець розмежовує конструкції «недійсність договору» та «розірвання договору», як за підставами, так і за своїми правовими наслідками. Наявність підстав для визнання договору недійсним має встановлюватися судом на момент його укладення.

Тобто, недійсність договору має існувати в момент його укладення, а не в результаті невиконання чи неналежного виконання зобов'язань, що виникли на підставі укладеного договору. Невиконання чи неналежне виконання зобов'язань, що виникли на підставі оспорюваного договору не є підставою для його визнання недійсним.

Недійсність розірваного договору

Постанова ВП ВС від 27 листопада 2018 року
у справі № 905/1227/17

Розірвання сторонами договору, виконаного повністю або частково, не позбавляє сторін права на звернення до суду з позовом про визнання такого договору недійсним.

Що визнається недійсним?

Постанова ВП ВС від 14 листопада 2018 року
у справі № 161/3245/15-ц (провадження № 14-321цс18)

Недійсним можна визнати **лише договір як правочин**, і така вимога може бути заявлена як однією зі сторін, так і іншою заінтересованою особою, права та законні інтереси якої порушено вчиненням правочину. Договір як документ, а також дублікат чи копії такого документу не можуть бути визнані недійсними.

Удаваність і публічні інтереси

Постанова КЦС ВС від 01 лютого 2023 року
у справі № 711/5843/20

Очевидно, що позов про визнання правочину удаваним є приватно-правовою конструкцією, спрямованою на захист приватних (цивільних) прав та інтересів.

Цивільний суд за позовом про визнання правочину удаваним захищає приватні (цивільні) права (інтереси) позивача, які порушені, невизнані або оспорені відповідачем.

Приватно-правовий інструментарій (зокрема, ініціювання позову про визнання правочину удаваним не для захисту приватних (цивільних) прав та інтересів) не повинен використовуватися учасниками цивільного обороту всупереч його призначенню (зокрема, для унеможливлення застосування до сторони чи сторін відповідного правочину Закону України «Про запобігання корупції»). При цьому, у разі використання приватно-правового інструментарію (зокрема, ініціювання позову про визнання правочину удаваним не для захисту цивільних прав та інтересів) не для захисту приватних (цивільних) прав та інтересів, а для унеможливлення застосування до сторони чи сторін відповідного правочину Закону України «Про запобігання корупції», то відсутні порушені, невизнані або оспорені відповідачем приватні (цивільні) права (інтереси) позивача.

Відсутність порушеного, невизнаного або оспореного відповідачем приватного (цивільного) права (інтересу) позивача є самостійною підставою для відмови в позові.

Недійсність і добросовісний набувач

Постанова КЦС ВС від 01 березня 2023 року
у справі № 442/3663/20

✦ Для приватного права, з урахуванням принципу розумності, є неприйнятним використання правомірних приватно-правових конструкцій (зокрема, конструкції оспорюваного правочину) з метою створення передумов для позбавлення права власності добросовісного набувача, у випадку коли існує судове рішення, яким відмовлено в задоволенні позову про витребування майна в добросовісного набувача. Правопорядок не може допускати ситуації коли нівелюється законна сила судового рішення та створюються передумови для виникнення «колізії» судових рішень.

● Застосування приватно-правових конструкцій для позбавлення права власності у добросовісного набувача, у випадку коли існує судове рішення, яким відмовлено в задоволенні позову про витребування майна в добросовісного набувача, та нівелювання законної сили судового рішення по своїй суті є недобросовісним і свідчить про зловживання учасниками цивільного обороту.

2. Трохи про тлумачення на користь дійсності

Тлумачення правочину

Постанова КЦС ВС від 26 червня 2019 року
у справі № 126/3476/16-ц

Аналіз положень статті 213 ЦК України свідчить, що тлумачення правочину - це з'ясування змісту дійсного одностороннього правочину чи договору (двостороннього або багатостороннього правочину), з тексту якого неможливо встановити справжню волю сторони (сторін). Потреба в тлумаченні виникає в разі **різного розуміння змісту правочину його сторонами**, зокрема при невизначеності і незрозумілості буквального значення слів, понять і термінів змісту.

Правило тлумачення favor contractus (favor negotii)

У часи класичних юристів формується *favor testamenti*. За допомогою сприятливого тлумачення зберігати, наскільки це можливо, силу заповіту. Наприклад, якщо хтось був призначений спадкоємцем під неможливою умовою, умова вважалася ненаписаною (*pro nonscripto habetur*), а призначення спадкоємця безумовним.

У Дигестах (D.34.5.12) зазначалося, що якщо в позовах або в ексцепціях вжито двозначний вираз, то найбільш зручно вважати, що обставина, про яку йдеться, швидше дійсна, аніж недійсна (*Quotiens in actionibus aut in exceptionibus ambigua oratio est, commodissimum est id accipi, quo res de qua agitur magis valeat quam pereat*)

Якщо умова неясна і може бути витлумачена як недійсна і так, що дозволить зберегти її силу, **останнє тлумачення повинно мати перевагу (favor negotii)**.

Правило тлумачення *favor contractus*

Draft Common Frame of Reference (DCFR)

II.-8:106: Preference for interpretation which gives terms effect
An interpretation which renders the terms of the contract lawful, or effective, is to be preferred to one which would not.

Правило тлумачення favor contractus

В попередньому рішенні щодо юрисдикції та застосовного матеріального права від 25 травня 2020 року в справі Спадкоємці султанату Сулу проти Малайзії арбітраж ad hoc зазначив, що в тих випадках, коли арбітраж визначено неточно, неточність може бути подолана розумним тлумаченням її умов, яке може виправити патологічний аспект, відокремивши те, що робить її невиконуваною, зберігаючи при цьому достатню частину угоди, щоб забезпечити арбітражний розгляд

Правило тлумачення favor contractus

Постанова КЦС ВС від 10.03.2021 у справі №607/11746/17

З урахуванням принципів цивільного права, зокрема, добросовісності, справедливості та розумності, сумніви щодо дійсності, чинності та виконуваності договору (правочину) **повинні тлумачитися судом на користь його дійсності, чинності та виконуваності**

Правило тлумачення favor contractus

Постанова ОП КЦС ВС від 05.12.2022 у справі № 753/8945/19

Тлумачення правочину - це з'ясування змісту дійсного одностороннього правочину чи договору (двостороннього або багатостороннього правочину), з тексту якого неможливо встановити справжню волю сторони (сторін).

З урахуванням принципу тлумачення favor contractus (тлумачення договору на користь дійсності) сумніви щодо дійсності, чинності та виконуваності договору (правочину) повинні тлумачитися судом на користь його дійсності, чинності та виконуваності.

Перекваліфікація договору

Постанова КЦС ВС від 10 березня 2021 року
у справі № 607/11746/17

Перекваліфікація відповідного договору може мати місце, зокрема, при: (а) недійсності договору (зокрема, удаваності договору); (б) тлумаченні змісту договору. Перекваліфікація договору можлива тільки в тих випадках, коли вона відбувається в межах спору, що стосується такого договору. Саме такий висновок зумовлений тим, що по своїй суті перекваліфікація направлена на з'ясування справжньої волі сторін договору, який перекваліфіковується в інший. А це, відповідно, можливо зробити тільки в рамках спору щодо такого договору.

3. Трохи про форму правочину і недійсність

Недійсний правочин & невчинений правочин?!

Постанова ВП ВС від 16.06.2020
у справі № 145/2047/16-ц

Підпис є невід'ємним елементом, реквізитом письмової форми договору, а наявність підписів має підтверджувати наміри та волевиявлення учасників правочину, а також забезпечувати їх ідентифікацію.

Правочин, який не вчинено (договір, який не укладено), не може бути визнаний недійсним. Наслідки недійсності правочину також не застосовуються до правочину, який не вчинено

Недійсний правочин & невчинений правочин?!

Ухвала ВП ВС від 08.06.2021 у справі № 227/3760/19-ц

На переконання колегії суддів, позов про визнання договору недійсним з підстав, що підпис сторони в ньому є підробленим та, відповідно, застосування наслідків недійсності правочину, передбачених у статті 216 ЦК України, є належним та ефективним способом захисту порушеного права власності позивача в цій справі, тому вважала наявними підстави для передачі цієї справи на розгляд Великої Палати Верховного Суду для відступлення від висновку (уточнення), викладеного в постанові Великої Палати Верховного Суду від 16 червня 2020 року у справі № 145/2047/16-ц (провадження № 14-499цс19).

Недійсний правочин & невчинений правочин?!

Постанова ВП ВС від 26.10.2022 у справі № 227/3760/19-ц

6.38. У разі якщо договір виконувався обома сторонами (зокрема, орендар користувався майном і сплачував за нього, а орендодавець приймав платежі), то кваліфікація договору як неукладеного виключається, такий договір оренди вважається укладеним та може бути оспорюваним (за відсутності законодавчих застережень про інше).

6.39. Висловлене вище про можливість визначити фактичне укладення правочину у спосіб його виконання (за відсутності законодавчих застережень про інше) не суперечить викладеному в постанові Великої Палати Верховного Суду від 16 червня 2020 року у справі № 145/2047/16-ц (провадження № 14-499цс19) правовому висновку про те, що правочин, який не вчинено (договір, який не укладено), не може бути визнаний недійсним. Наслідки недійсності правочину також не застосовуються до правочину, який не вчинено.

6.40. У справі, що розглядається, позивачка звернулася з вимогою про визнання недійсним договору оренди (майнового найму) нежитлового приміщення, мотивованою тим, що її син орендодавець ОСОБА_5 цей договір не підписував, його умови не погоджував.

Кредитний договір не підписаний?!

Постанова КЦС ВС від 10 березня 2021 року
у справі № 688/3874/18 (провадження № 61-18438св20)

Кредитний договір, укладений з недодержанням письмової форми, є нікчемним (частина друга статті 1055 ЦК України).

Правовим наслідком недодержання письмової форми кредитного договору є його нікчемність.

З урахуванням того, що у справі, яка переглядається, встановлено, що позивач не підписував кредитний договір і недійсність кредитного договору у випадку недодержання письмової форми встановлена законом та цей договір є нікчемним, то судові рішення підлягають зміні, адже позовна вимога про визнання його недійсним не є належним способом захисту прав і в задоволенні позову потрібно було відмовити з цієї підстави. Проте суди зробили правильний висновок про відмову у задоволенні позову.

Правочин щодо забезпечення виконання зобов'язання, вчинений із недодержанням письмової форми, є нікчемним (частина друга статті 547 ЦК України)

Постанова КЦС ВС від 26.05.2021 у справі № 552/6884/19

Правовим наслідком недодержання письмової форми правочину про забезпечення виконання зобов'язання є його нікчемність.

Суди попередніх інстанцій встановили, що підпис від імені ОСОБА_1 у договорі поруки 07 квітня 2004 року № НАН2А000140153 виконано не ОСОБА_1, а іншою особою.

При цьому врахували конкретні обставини справи, процесуальну поведінку представників відповідача, зокрема, щодо ненадання оригіналу оспорюваного договору, дійшли обґрунтованого висновку про те, що вказані дії відповідача свідчать про ухилення від надання суду оригіналу договору поруки (необхідного для подальшого призначення та проведення експертизи), що унеможливило призначення та проведення почеркознавчої експертизи судом, яка, в даному випадку, має визначальне значення для встановлення обставин справи

За таких обставин, колегія суддів вважає за необхідне відмовити в задоволенні позову з підстав необґрунтованості позовних вимог, у зв'язку з обранням позивачем неналежного способу захисту права, оскільки договір поруки від 07 квітня 2007 року № НАН2А000140153, сторонами якого зазначені АТ КБ «ПриватБанк» та ОСОБА_1, є недійсним у силу закону (нікчемним), і не підлягає визнанню недійсним у судовому порядку.

Форма правочину та її недотримання

Редакція до Закону № 738-IX

Стаття 638. Укладення договору

1. Договір є укладеним, якщо сторони в належній формі досягли згоди з усіх істотних умов договору.

Чинна редакція

Стаття 638. Укладення договору

1. Договір є укладеним, якщо сторони досягли згоди з усіх істотних умов договору.

(Абзац перший частини першої статті 638 із змінами, внесеними згідно із **Законом № 738-IX від 19.06.2020**)

Форма правочину та її недотримання до Закону № 738-ІХ

У разі, якщо правочин вчинений без дотримання вимог щодо його форми він може кваліфікуватися як:

- (а) **нікчемний**, у випадку якщо встановлений такий наслідок недотримання письмової форми на рівні закону (наприклад, ч. 2 ст. 1055, ч. 1 ст. 1257 ЦК);
- (б) **неукладений (невчинений)** в тому разі, коли недійсність за недотримання вимог щодо форми не встановлено, але відповідний договір повинен вчинятися в письмовій формі і сторона правочину не виявляла свою волю для вчинення правочину (наприклад, не підписала правочин);
- (в) **вчинений**, але заперечення однією із сторін факту вчинення правочину або оспорування окремих його частин може доводитися письмовими доказами, засобами аудіо-, відеозапису та іншими доказами. Рішення суду не може ґрунтуватися на свідченнях свідків (абз. 2 ч. 1 ст. 218 ЦК).

Форма правочину та її недотримання після Закону № 738-IX

У разі, якщо правочин вчинений без дотримання вимог щодо його форми він може кваліфікуватися як:

- (а) **нікчемний**, у випадку якщо встановлений такий наслідок недотримання письмової форми на рівні закону (наприклад, ч. 2 ст. 1055, ч. 1 ст. 1257 ЦК);
- (б) **вчинений**, але заперечення однією із сторін факту вчинення правочину або оспорювання окремих його частин може доводитися письмовими доказами, засобами аудіо-, відеозапису та іншими доказами. Рішення суду не може ґрунтуватися на свідченнях свідків (абз. 2 ч. 1 ст. 218 ЦК).

4. Трохи про підстави недійсності

На який момент правочин має відповідати вимогам?!

Постанова ВС від 24.04.2020 у справі № 522/25151/14-ц.

Підстава недійсності правочину (оспорюваності чи нікчемності) має існувати в момент вчинення правочину.

Яким вимогам має відповідати зміст правочину?!

Постанова КЦС ВС від 11.06.2020 у справі № 281/129/17.

Під змістом правочину розуміється сукупність умов, викладених в ньому.

Зміст правочину, в першу чергу, має відповідати вимогам актів цивільного законодавства, перелічених в статті 4 ЦК України. Втім, більшість законодавчих актів носять комплексний характер, і в них поряд із цивільно-правовими можуть міститися норми різноманітної галузевої приналежності.

За такої ситуації необхідно вести мову про те, що зміст правочину має не суперечити вимогам, встановленим у цивільно-правовій нормі, хоча б вона містилася в будь-якому нормативно-правовому акті, а не лише акті цивільного законодавства. Під вимогами, яким не повинен суперечити правочин, мають розумітися ті правила, що містяться в імперативних нормах.

Яким вимогам має відповідати зміст правочину?!

Постанова КЦС ВС від 30.09.2020 у справі № 559/1605/18

Тлумачення пункту 3 статті 3, статті 627 ЦК України свідчить, що свобода договору має декілька складових. Зокрема, свобода укладання договору; у виборі контрагента, виду договору, визначенні умов договору, форми договору.

При реалізації принципу свободи договору слід враховувати вимоги ЦК України, інших актів цивільного законодавства, звичаїв ділового обороту, розумності та справедливості. Тобто законодавець, закріплюючи принцип свободи договору, встановив і його обмеження.

Причому останні є одночасно й межами саморегулювання.

Яким вимогам має відповідати зміст правочину?!

Постанова КЦС ВС від 30.09.2020 у справі № 559/1605/18

Вони передбачені в абзаці 2 частини третьої статті 6 ЦК України, згідно з якою сторони не можуть відступати від положень актів цивільного законодавства в разі існування однієї з таких підстав:

наявності в акті цивільного законодавства прямої вказівки про неможливість сторін відступати від його імперативного положення (наприклад, згідно частини п'ятої статті 576 ЦК України предметом застави не можуть бути вимоги, які мають особистий характер, а також інші вимоги, застава яких заборонена законом);

якщо зі змісту акту цивільного законодавства випливає обов'язковість його положень, яка може мати вигляд вказівки в акті цивільного законодавства на нікчемний характер відступу від його положень, або виражатися за допомогою інших правових засобів (наприклад, таким буде припис абзацу 2 частини першої статті 739 ЦК України, що умова договору, відповідно до якої платник безстрокової ренти не може відмовитися від договору ренти, є нікчемною);

якщо це впливає із суті відносин між сторонами. Ця підстава не є логічним закінченням абзацу 2 частини третьої статті 6 ЦК. Такі міркування зумовлені тим, що стаття 6 ЦК України присвячена регулюванню співвідношення актів цивільного законодавства й договору, а не їх кореляції із сутністю відносин між сторонами. Адже сутність цих відносин полягає в їх договірному характері. Тому її застосування фактично можливе тільки за наявності будь-якої з двох попередніх підстав, тобто прямої вказівки, або ж якщо обов'язковість положень акту цивільного законодавства слідує з його змісту.

Яким вимогам має відповідати зміст правочину?!

Постанова КЦС ВС від 30.09.2020 у справі № 559/1605/18

Недопустимим є встановлення неустойки (штрафу чи пені) за правомірну відмову від виконання зобов'язання або односторонню відмову від договору. У справі, що переглядається: у оспорюваному пункті 2.6 фактично передбачено штраф за односторонню відмову від договору; оспорюваний пункт 2.6 суперечить сутності неустойки, оскільки її встановлення не допускається за правомірну відмову від виконання зобов'язання або односторонню відмову від договору. Тобто обов'язковість положень акту цивільного законодавства слідує з його змісту.

Непонайменовані договори і нікчемність

Постанова КЦС ВС від 13.04.2022 в справі № 366/599/19

Предметом ліцензійного договору не можуть бути права на використання об'єкта права інтелектуальної власності, які на момент укладення договору не були чинними (частина п'ята статті 1109 ЦК України).

Умови ліцензійного договору, які суперечать положенням цього Кодексу, є нікчемними (частина дев'ята статті 1109 ЦК України).

Тлумачення вказаних норм свідчить, що вимоги частини п'ятої та дев'ятої статті 1109 ЦК України розраховані на їх застосування до тих ситуацій, якщо між сторонами вчинено ліцензійний договір. **У разі, якщо вчинено непонайменований договір, то положення частини п'ятої та дев'ятої статті 1109 ЦК України не підлягають застосуванню.**

Яким вимогам має відповідати зміст правочину?!

Постанова ВП ВС від 25.05.2021 у справі № 522/9893/17

85. Посилання на вимоги статті 13-1 Закону України «Про нотаріат», пункту 2 глави 1 Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусом України, затвердженого наказом Міністерства юстиції України від 22 лютого 2012 року № 296/5, є недоречним виходячи з такого.

86. По-перше, наведені нормативно-правові акти не є актами цивільного законодавства у розумінні статті 4, частини першої статті 203 ЦК України.

87. По-друге, недотримання і порушення правових норм, що в них містяться, не може нести будь-яких негативних наслідків для особи, яка такого порушення не вчиняла, оскільки таке застосування норм права було б порушенням принципу розумності, добросовісності та справедливості (стаття 3 ЦК України).

Яким вимогам має відповідати зміст правочину?!

Постанова КЦС ВС від 12.12.2018 року у справі № 442/7505/14-ц

Тлумачення положень глави 90 ЦК України свідчить, що предметом спадкового договору може бути будь-яке майно, що належить відчужувачу. Зазвичай таким майном є саме нерухомість. Проте не виключається домовленості сторін спадкового договору про те, що предметом спадкового договору буде частка у праві спільної часткової власності.

У пункті 1.1 спадкового договору від 24 липня 2013 року сторони домовилися про відчуження саме частки в праві власності на житловий будинок з господарськими будівлями АДРЕСА_1 Тобто предметом оспорюваного договору була частка в праві спільної часткової власності, а не частина будинку.

Апеляційний суд безпідставно ототожнив частку в праві спільної часткової власності із частиною будинку та на цій підставі визнав спадковий договір від 24 липня 2013 року недійсним. Натомість суд першої інстанції зробив правильний висновок, що ОСОБА_5 скористалася своїм правом, яке передбачене статті 361 ЦК України і відчужила частку в праві власності на житловий будинок з господарськими будівлями АДРЕСА_1 і відмовив у задоволенні позову. Натомість апеляційний суд скасував законне й обґрунтоване рішення суду першої інстанції.

Яким вимогам має відповідати зміст правочину?!

Постанова ВС КЦС від 28.07.2021 у справі № 759/24061/19

Договір страхування може бути нікчемним або оспорюваним. Нікчемність договору страхування має місце, зокрема, у разі: недодержання письмової форми договору страхування; неповідомлення страхувальником страховика про те, що об'єкт уже застрахований. Законодавець не пов'язує нікчемність договору обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності з неподанням інформації страховиком про укладені договори до централізованої бази даних. Тобто, невиконання страховиком свого обов'язку щодо подання інформації про укладений договір обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності до централізованої бази даних не зумовлює його нікчемність.

Підстави недійсності правочину і переважні права

Постанова КЦС ВС від 29.05.2019 року у справі № 362/3810/16-ц

Усталеним є розуміння переважного права як такого суб'єктивного цивільного право, яке надає його носієві можливість пріоритетно перед іншими особами набути інше або здійснити існуюче суб'єктивне право.

Системне тлумачення вказаних норм свідчить, що законодавець розмежує конструкції «відмова від майнового права» і «передача майнового права». Правовим наслідком відмови від майнового права інтелектуальної власності на сорт рослин є те, що цей сорт стає суспільним надбанням і його може вільно використовувати будь-яка особа. Тобто, при відмові від майнових прав інтелектуальної власності на сорт рослин не відбувається їх передачі іншому суб'єктові. Натомість при укладенні договору про передачу майнових прав інтелектуальної власності на сорт рослин відбувається передача (перехід) від одного суб'єкта до іншого. Відмінність правових конструкцій «відмова від майнового права» і «передача майнового права» впливає і на вибір правових норм, які регулюють відносини при відмові від майнового права і при передачі (переході) майнового права.

У справі, що переглядається, на підставі оспорюваних договорів відбулася передача (перехід) майнових прав інтелектуальної власності на сорти рослин ТОВ «Науковий інститут селекції» до ОСОБА_3, а не відмова від їх ТОВ «Науковий інститут селекції». Тому на правовідносини сторін не поширюється положення частини четвертої статті 51 Закону України «Про охорону прав на сорти рослин» (в редакції, чинній на момент виникнення спірних правовідносин). І, відповідно, у ТОВ «Науковий інститут селекції», якому належали майнові інтелектуальної власності на сорти рослин, відсутній обов'язок повідомляти авторів сорту про укладенні договору про передачу майнових прав інтелектуальної власності.

Підстави недійсності правочину і переважні права

Постанова КЦС ВС від 29.05.2019 року у справі № 362/3810/16-ц

При оцінці обраного позивачем способу захисту потрібно враховувати його ефективність, тобто спосіб захисту має відповідати змісту порушеного права, характеру правопорушення, та забезпечити ефективне поновлення порушеного права.

Відповідно до частини четвертої статті 362 ЦК України у разі продажу частки у праві спільної часткової власності з порушенням переважного права купівлі співвласник може пред`явити до суду позов про переведення на нього прав та обов`язків покупця. Одночасно позивач зобов`язаний внести на депозитний рахунок суду грошову суму, яку за договором повинен сплатити покупець.

Тлумачення частини четвертої статті 362 ЦК України свідчить, що при визнанні недійсним договору купівлі продажу, який порушує переважне право, жодним чином не відновлюються інтереси особи, переважне право якої порушене. Переважне право за таких умов і не може бути захищеним, оскільки, визнання правочину недійсним вчиненого з порушенням переважного права не відновлює порушеного переважного права, тому що договір купівлі-продажу не завжди є наслідком реалізації переважного права і немає будь-яких передумов для зобов`язання співвласника для укладення договору. Також відсутні гарантії для покупця частки (депозит при переведенні прав та обов`язків) щодо отримання сплачених коштів.

Підстави недійсності правочину і переважні права

Постанова ВП ВС від 23.06.2020 року в справі №909/337/19 (провадження № 12-35гс20)

Для захисту переважного права наймача (орендаря), який належним чином виконує свої обов'язки відповідно до умов договору та закону, у разі продажу речі, переданої у найм (оренду), належним способом захисту є переведення на наймача (орендаря) прав та обов'язків покупця відповідної речі.

Вимога про визнання недійсним договору купівлі-продажу речі сама по собі не може вважатися ефективним способом захисту порушеного переважного права наймача (орендаря) на придбання такої речі. Адже в результаті задоволення такої вимоги право такої особи захищене не буде, що змусить наймача (орендаря) звертатися до власника з пропозицією відчуження речі на тих самих умовах, що були передбачені договором купівлі-продажу, який визнаний недійсним, а в разі незгоди власника - до суду із новим позовом.

Недійсність договору на момент укладення, а не в результаті виконання

Постанова КЦС ВС від 06.03.2018 року у справі № 760/10884/15-ц

Єдиною підставою для задоволення позову і визнання недійсним попереднього договору та договору про забезпечення виконання зобов'язання суди зазначили статтю 635 ЦК. При цьому вказали, що за правилами статті 635 ЦК сторони в попередньому договорі мають визначити саме строк (певний термін), протягом якого має бути укладений основний договір, а не обставину, з настанням якої сторони зобов'язуються укласти основний договір, отже при укладенні попереднього договору не були дотримані вимоги, встановлені частиною першою статті 203 ЦК, тому він як оспорюваний правочин згідно зі статтею 215 ЦК визнається недійсним.

Тлумачення статті 635 ЦК свідчить, що сторони в попередньому договорі можуть домовитися про встановлення в ньому як строку, так і терміну укладення основного договору.

У пункті 1.3.1 попереднього договору купівлі-продажу сторонами було передбачено, що сторони зобов'язуються укласти основний договір протягом 1 кварталу 2016 року, з урахуванням вимог п. 5.2. цього договору, але в будь-якому разі не раніше отримання товариством правовстановлюючих документів на об'єкт - надання Державною реєстраційною Україною та/або відповідними державними органами документів, що є необхідними для належного укладення та нотаріального посвідчення основного договору. Тобто учасники цивільних відносин досягли домовленості про встановлення строку укладення основного договору. Не укладення основного договору, у встановлений в попередньому договорі строк, може свідчити про порушення попереднього договору, а не про його недійсність. Оскільки недійсність договору має існувати в момент його укладення, а не в результаті невиконання укладеного договору.

Підстави недійсності правочину і стаття 514 ЦК України

Постанова КЦС ВС від 02.11.2022 року в справі №947/23885/19

Аналіз вказаних норм свідчить, що частина перша статті 514 ЦК України регулює відносини між первісним кредитором та новим кредитором. Дійсність вимоги (суб'єктивного права) означає належність первісному кредитору того чи іншого суб'єктивного права та відсутності законодавчих або договірних заборон (обмежень) на його відступлення.

У разі, зокрема, коли **право вимоги не виникло (наприклад у разі нікчемності чи недійсності договору)** або яке припинене до моменту відступлення (зокрема, внаслідок платежу чи зарахування) чи існують законодавчі заборони (або обмеження), то така вимога не переходить від первісного до нового кредитора. Тобто, відступлення права вимоги (цесія) в такому випадку не має розпорядчого ефекту. Проте це не зумовлює недійсність договору між первісним кредитором та новим кредитором, тому що правовим наслідком відсутності критеріїв дійсності права вимоги є цивільно-правова відповідальність первісного кредитора перед новим кредитором.

Підстави недійсності правочину і стаття 229 ЦК України

Постанова КЦС ВС від 26.10.2022 року в справі № 947/32485/20

Апеляційний суд не звернув увагу, що поза віднесенням до обставин, які можуть бути розцінені як такі, що мають істотне значення, знаходиться мотив правочину. Мотив правочину - це стимул його вчинення і дозволяє встановити, чому саме особа вчинює правочин. Тому мотив, за яким вчинено правочин, правового значення не має. Хоча й законодавець і вказує на допустимість надання мотиву правочину значення істотної помилки у випадках, встановлених у законі проте, таких випадків на рівні норми закону законодавець не передбачив;

5. Трохи про відповідачів при оспорюванні правочинів

Належний відповідач у спорах про недійсність правочину

Постанова ВП ВС від 05 червня 2018 року в справі № 910/856/17

Ухвалюючи судові рішення у справі про визнання недійсним правочину, укладеного за результатами проведення електронних торгів, порушеної за позовом учасника електронних торгів, в якості відповідачів мають залучатись всі сторони правочину - державна виконавча служба, організатор електронних торгів і переможець таких торгів. Якщо набувачем (переможцем електронних торгів) є фізична особа, справа підлягає розгляду в порядку цивільного судочинства.

Належний відповідач у спорах про недійсність правочину

Постанова КЦС ВС від 26 вересня 2019 року у справі № 389/1809/16-ц

У справі, що переглядається, сторона дарувальника в оспорюваному договорі від 05 серпня 2014 була представлена двома особами - позивачем ОСОБА_1 та її чоловіком ОСОБА_4, який помер ІНФОРМАЦІЯ_1, після укладення цього договору. ОСОБА_4 за життя не оспорював договір дарування, тому відсутні підстави вважати, що при вчиненні оспорюваного договору дарування цього правочину ОСОБА_4, він діяв під впливом помилки.

Пред`явлення позову до неналежного відповідача є самостійною підставою для відмови в задоволенні позову.

У справі, що переглядається, позов пред`явлено ОСОБА_1, як однією з осіб, яка вчиняла договір дарування на стороні дарувальника, та яка подала заяву про прийняття спадщини після ОСОБА_4, до обдаровуваного - ОСОБА_2. Натомість ОСОБА_3 на користь якої складено заповіт ОСОБА_4 і яка прийняла спадщину після смерті ОСОБА_4, залучена третьою особою, а не співвідповідачем.

Належний відповідач у спорах про недійсність правочину

Постанова КЦС ВС від 30.07.2020 року в справі № 670/23/18

У справі за позовом заінтересованої особи про визнання недійсним договору як відповідачі мають залучатись всі сторони правочину, а тому належними відповідачами є сторони оспорюваного договору, а не одна із них

Належний відповідач у спорах про недійсність правочину

Постанова КЦС ВС від 19 серпня 2020 року у справі № 201/16327/16-ц

У справі за позовом заінтересованої особи про визнання недійсним таких односторонніх правочинів як:

- видача довіреності належним відповідачем є особа, яка видавала довіреність, а не нотаріус чи нотаріальна контора;
- прийняття спадщини належним відповідачем є особа, яка приймає спадщину, а не нотаріус чи нотаріальна контора.

Належний відповідач у спорах про недійсність правочину

Постанова КЦС ВС від 30.07.2020 року у справа № 664/1893/17

У справі за позовом сторони, від імені якої договір (додаткову угоду) вчиняв представник, про визнання недійсним договору (додаткової угоди), належним відповідачем є інша сторона оспорюваного договору (додаткової угоди), а не представник.

Належний відповідач у спорах про недійсність правочину

Постанова КЦС ВС від 27.01.2021 року у справі № 463/1540/14-ц

У справі за позовом заінтересованої особи про визнання недійсним договору належними відповідачами є сторони оспорюваного договору, а не нотаріус чи нотаріальна контора.

Належний відповідач у спорах про недійсність правочину

Постанова КЦС ВС від 24 лютого 2021 року у справі № 200/15072/16-ц (провадження № 61-3119св19)

У справі за позовом особи, яка видала довіреність, про визнання недійсною цієї довіреності, належним відповідачем є повірений (особа, якій видано довіреність), а не нотаріус чи нотаріальна контора.

6. Трохи про позовну давність і недійсність

Початок перебігу позовної давності залежно від виду вимоги

Постанова КЦС ВС від 14.03.2018
у справі № 464/5089/15

Тлумачення частини першої та п'ятої статті 261 ЦК свідчить, що потрібно розрізняти початок перебігу позовної давності залежно від виду позовних вимог. Вимога про визнання правочину недійсним відрізняється від вимоги про виконання зобов'язання не лише по суті, а й моментом виникнення права на захист. Для вимоги про визнання правочину недійсним перебіг позовної давності починається від дня, коли особа довідалась, або могла довідатись про вчинення цього правочину. Натомість для вимоги про виконання зобов'язання початок перебігу позовної давності обумовлюється виникненням у кредитора права на вимогу від боржника виконання зобов'язання. Тому положення частини п'ятої статті 261 ЦК застосовуються до вимог про виконання зобов'язання, а не до вимог про визнання правочину недійсним.

Розумне обчислення початку перебігу

Постанова КЦС ВС від 21.09.2022 в справі № 638/16768/19

!□Ключовим питанням на яке належить надати відповідь у цій справі, з урахуванням доводів касаційної скарги та обставин встановлених судами, є те, з якого моменту починається перебіг позовної давності за вимогою про застосування наслідків недійсності нікчемного правочину, яка пред'явлена заінтересованою особою (не стороною нікчемного правочину).

🔄□Обміркувавши вказані норми, з урахування принципу розумності, колегія суддів зауважує, що:

!□положення статті 253 ЦК України поширюються на всі випадки встановлення початку перебігу строків. Колегія суддів, з урахуванням принципу розумності, враховує, що в окремих положеннях ЦК міститься правило про визначення перебігу строку «від дня» чи «з часу», а не «від наступного дня». Такий прийом законодавчої техніки законодавець застосував, керуючись принципом економії нормативного матеріалу, проте він жодним не змінює загального правила передбаченого в статті 253 ЦК України (див.: постанову Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду 16 червня 2021 року в справі № 554/4741/19);

△□частина третя статті 261 ЦК України є спеціальною нормою стосовно частини першої статті 261 ЦК України. Законодавець у частині третій статті 261 ЦК України передбачив особливості початку перебігу позовної давності. З урахуванням принципу розумності та справедливості, очевидним є те, що закріплення особливого початку перебігу з початком виконання нікчемного правочин має поширюватися тільки на сторін нікчемного правочину. Оскільки саме сторони (сторона) здійснюють виконання і, зрозуміло, що їм про його здійснення має бути відомо. Тобто, презюмується, що сторони (сторона) нікчемного правочину обізнані про початок його виконання. Натомість заінтересована особа (не сторона нікчемного правочину), яка пред'являє вимогу про застосування наслідків недійсності нікчемного правочину, вочевидь може й не знати про існування нікчемного правочину, а також про те, що почалося виконання нікчемного правочину;

Розумне обчислення початку перебігу

Постанова КЦС ВС від 16.06.2021 у справі № 554/4741/19

📍 для визначення початку перебігу позовної давності за вимогою про застосування наслідків недійсності нікчемного правочину, яка пред'явлена заінтересованою особою (не стороною нікчемного правочину), належить застосовувати частину першу статті 261 ЦК України;

✦ для визначення початку перебігу позовної давності за вимогою про застосування наслідків недійсності нікчемного правочину, яка пред'явлена стороною такого правочину, належить застосовувати частину третю статті 261 ЦК України. Перебіг позовної давності за вимогою про застосування наслідків нікчемного правочину, яка пред'явлена стороною такого правочину, пов'язується саме з початком виконання нікчемного правочину, незалежно від того, чи був такий нікчемний правочин виконано повністю і яка зі сторін здійснила виконання. Причому такий початок перебігу стосується будь-яких наслідків нікчемного правочину;

⚖️ наслідком виконання нікчемного договору іпотеки у розумінні частини третьої статті 261 ЦК України, з урахуванням того, що договір іпотеки підлягає обов'язковому нотаріальному посвідченню, а право іпотеки – державній реєстрації, є набуття іпотекодержателем за нікчемним договором іпотеки права іпотеки, яке пов'язується з моментом її державної реєстрації. Тому початок перебігу за вимогою про застосування наслідків нікчемного договору іпотеки, яка пред'явлена його стороною, починається з наступного дня після державної реєстрації права іпотеки;

!! початок перебігу за вимогою про застосування наслідків нікчемного договору іпотеки, яка пред'явлена заінтересованою особою (не стороною нікчемного договору іпотеки), починається з наступного дня, коли особа довідалася або могла довідатися про порушення свого права або про особу, яка його порушила.

Початок перебігу і виконавчий напис

Ухвала КЦС ВС від 17.08.2022 у справі № 554/9126/20

Колегія суддів вважає необхідним передати справу на розгляд Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду для відступу від висновку щодо застосування статей 18, 256, 261, 264, 267 ЦК України у подібних правовідносинах, викладеного у постановках Верховного Суду у складі колегії суддів: Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 25 березня 2019 року у справі № 161/19329/13-ц (провадження № 61-39634св18); Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 18 грудня 2019 року у справі № 450/18/15-ц (провадження № 61-17556св18); Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 14 липня 2020 року у справі № 128/2176/18 (провадження № 61-11504св19); Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 09 червня 2021 року у справі № 759/17465/18 (провадження № 61-12201св20); Третьої судової палати Касаційного цивільного суду від 04 серпня 2021 року у справі № 727/7578/16-ц (провадження № 61-3583св21); Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 07 червня 2022 року у справі № 759/17465/18 (провадження № 61-18810св21), та вказівки, що:

перебіг позовної давності про стягнення боргу за вимогою про стягнення боргу в зобов'язанні з визначеним строком виконання починається зі спливом цього строку;

вчинення виконавчого напису після виникнення у кредитора права на відповідний позов не свідчить про переривання позовної давності чи зупинення її перебігу;

визнання виконавчого напису таким, що не підлягає виконанню, не впливає на перебіг позовної давності за позовними вимогами про стягнення заборгованості та не зумовлює початок її перебігу;

визнання виконавчого напису таким, що не підлягає виконанню, не є поважною причиною пропуску позовної давності.

Ресцисорний позов & позовна давність

Постанова Верховного Суду України
від 18 листопада 2014 року у справі № 3-176гс14

До позовних вимог про **визнання угод недійсними застосовуються правила про позовну давність**. Правила про позовну давність, встановлені ЦК, будуть застосовуватися за умови, що право на пред'явлення такого позову виникло лише після 01.01.2004. Всупереч наведеному, у справі, що розглядається, ВГСУ погодився з висновком суду апеляційної інстанції про те, що до заявлених позивачем вимог про визнання додаткових угод недійсними правила позовної давності не застосовуються.

Позовна давність & ресцисорний позов про оспорення договору іпотеки

Ухвала КЦС ВС від 17.11.2021 у справі № 496/1059/18

Суди вважали, що з часу укладення договору іпотеки ОСОБА_1 створюються перешкоди в здійсненні права власності, оскільки існування обтяження щодо майна перешкоджають йому в повному обсязі здійснювати права власника, і ці порушення є триваючими, а позов про їх усунення є негаторним. З огляду на це суди вважали, що положення ЦК України про наслідки спливу позовної давності на спірні правовідносини не поширюються. Такий **правовий висновок щодо неможливості застосування інституту позовної давності до спірних правовідносин у справі, що переглядається, узгоджується з правовим висновком, викладеним у постанові Верховного Суду у складі Об'єднаної палати Касаційного господарського суду від 06 серпня 2021 року у справі № 910/20607/17, проте суперечить сталій практиці Верховного Суду з цього питання.**

У постанові Верховного Суду України від 18 листопада 2014 року у справі № 3-176гс14, прийнятій за результатами перегляду судових рішень щодо неоднакового застосування норм матеріального права, Верховний Суд України зазначив наступне: «... до позовних вимог про визнання угод недійсними застосовуються правила про позовну давність. При цьому правила про позовну давність, встановлені ЦК України, будуть застосовуватися за умови, що право на пред'явлення такого позову виникло лише після 1 січня 2004 року. У супереч наведеному, у справі, що розглядається, Вищий господарський суд України погодився з висновком суду апеляційної інстанції про те, що до заявлених позивачем вимог про визнання додаткових угод недійсними правила позовної давності не застосовуються. Такий висновок Вищого господарського суду України ґрунтується на неправильному застосуванні норм матеріального права та суперечить висновкам цього ж суду в іншому судовому рішенні у подібних правовідносинах у справі № 919/175/13-г.

Колегія суддів КЦС вважає за необхідне відступити від висновку ОП КГС щодо незастосування положень ЦК України про позовну давність до позову про визнання недійсним договору іпотеки.

Позовна давність & негаційний позов

І період - пред'явлення негаційного позову допускається
Постанова КЦС ВС від 01 серпня 2018 року
у справі № 641/76/17

У цивільному законодавстві закріплено об'єктивні межі застосування позовної давності. Об'єктивні межі застосування позовної давності встановлюються: (а) прямо (стаття 268 ЦК України). Серед переліку вимог, на які позовна давність не поширюється (стаття 268 ЦК України) відсутня вимога про стягнення надмірно виплаченої субсидії; (б) опосередковано (із врахуванням сутності заявленої вимоги). Зокрема, у пункті 96 Постанови Великої Палати Верховного Суду від 04 липня 2018 року у справі № 653/1096/16-ц зроблено висновок про незастосування позовної давності до негативного позову. **Не поширюється позовна давність на вимогу про визнання нікчемного правочину недійсним**, оскільки рішення суду, прийняте за таким позовом, тільки констатує нікчемність правочину, адже його нікчемність встановлена в нормі закону.

Позовна давність & негаційний позов

II період - пред'явлення негаційного позову не допускається
Постанова Великої Палати Верховного Суду від 04.06.2019
у справі № 916/3156/17

Визнання нікчемного правочину недійсним за вимогою його сторони **не є належним способом захисту прав**, оскільки не призведе до реального відновлення порушених прав позивача, адже нікчемний правочин є недійсним у силу закону. За наявності спору щодо правових наслідків недійсного правочину, одна зі сторін якого чи інша заінтересована особа вважає його нікчемним, суд перевіряє відповідні доводи та в мотивувальній частині судового рішення, застосувавши відповідні положення норм матеріального права, підтверджує чи спростовує обставину нікчемності правочину.

Позовна давність до вимоги про визнання договору удаваним

Постанова КЦС ВС від 27.04.2022 у справі № 185/1908/18

Суди першої та апеляційної інстанції за результатами розгляду цивільної справи дійшли висновку, що між сторонами склалися трудові правовідносини, тобто були укладені трудові договори (в цій частині судові рішення не оскаржені).

Отже відносини сторін регулюються нормами КЗпП України.

Відповідно до статті 257 ЦК України встановлює загальний строк позовної давності - три роки.

Проте Кодекс законів про працю України встановлює спеціальну позовну давність для спорів в межах трудових відносин.

Згідно з статтею 233 КЗпП України визначає, що працівник може звернутися з заявою про вирішення трудового спору безпосередньо до районного, районного у місті, міського чи міськрайонного суду в тримісячний строк з дня, коли він дізнався або повинен був дізнатися про порушення свого права, а у справах про звільнення - в місячний строк з дня вручення копії наказу про звільнення або з дня видачі трудової книжки. Для звернення власника або уповноваженого ним органу до суду в питаннях стягнення з працівника матеріальної шкоди, заподіяної підприємству, установі, організації, встановлюється строк в один рік з дня виявлення заподіяної працівником шкоди.

Приймаючи до уваги те, що позивач звернувся до суду з позовом 14 березня 2018 року, суд апеляційної інстанції дійшов вірного висновку, що строк звернення до суду з вимогами про визнання правовідносин трудовими пропущений та обґрунтовано відмовив в задоволенні позовних вимог в цій частині; вимоги щодо зобов'язання внести запис до трудової книжки та стягнення заробітної плати, різниці в середній заробітній платі є похідними, тому також не підлягають задоволенню.

Позовна давність до вимоги про визнання договору удаваним

Окрема думка суддів КЦС ВС від 27.04.2022 у справі № 185/1908/18

1. У справі, що переглядалася:

суд першої інстанції вважав, що вимога про визнання удаваними договорів підряду є цивільно-правовою, і до неї має застосовуватися позовна давність, передбачена ЦК України;

натомість апеляційний суд був переконаний у тому, що вимога про визнання удаваними договорів підряду спрямована саме на захист трудових прав, тому застосуванню підлягають строки звернення до суду, передбачені КЗпП;

ключовим питанням, на яке слід було надати відповідь колегії суддів, з урахуванням аргументів учасників справи, є те, який строк підлягає застосуванню до вимоги про визнання удаваними договорів підряду: позовна давність, передбачена ЦК України; строк захисту, встановлений КЗпП.

У трудовому законодавстві відсутнє регулювання як конструкції удаваності договору, так і відповідно строку звернення до суду з вимогою про визнання удаваним договором.

Конструкція як удаваності договору, так і позовна давність до вимоги про визнання удаваним договором, регулюється ЦК України.

Сутність вимоги про визнання договору удаваним не виключає застосування до неї позовної давності, і на таку вимогу має поширюватися загальна позовна давність в три роки.

Позовна давність до вимоги про визнання договору удаваним

Окрема думка суддів КЦС ВС від 27.04.2022 у справі № 185/1908/18

8.1. Тому, обміркувавши аргументи учасників справи, колегія суддів, з урахуванням принципу розумності, повинна була вказати, що:

при зверненні з позовом в цій справі ОСОБА_1 насамперед просив визнати удаваними правочинами договори підряду на виконання робіт, а інші позовні вимоги є похідними;

суд апеляційної інстанції не врахував, що положення ЦК України субсидіарно застосовуються для регулювання трудових відносин, якщо вони не врегульовані іншими актами законодавствами;

суд апеляційної інстанції не звернув уваги, що у трудовому законодавстві відсутнє регулювання конструкції як удаваності договору, так і відповідно строку звернення до суду з вимогою про визнання удаваним договору. Конструкція як удаваності договору, так і позовної давності до вимоги про визнання удаваним договору регулюється ЦК України. Сутність вимоги про визнання договору удаваним не виключає застосування до неї позовної давності, і на таку вимогу поширюється загальна позовна давність у три роки;

суд першої інстанції обґрунтовано вважав, що вимога про визнання удаваними договорів підряду є цивільно-правовою, і до неї має застосовуватися позовна давність, передбачена ЦК України. Встановивши, що позивач звернувся з позовом 06 березня 2018 року, суд першої інстанції зробив правильний висновок, що позовна давність не пропущена, та задовольнив частково позовні вимоги. Натомість суд апеляційної інстанції помилково скасував законне та обґрунтоване рішення суду першої інстанції.

7. Трохи про правові наслідки недійсності

Правові наслідки недійсності правочину

Постанова КЦС ВС від 21.04.2021 у справі № 552/6997/19

Тлумачення статті 216 ЦК України свідчить, що слід відмежовувати правові наслідки недійсності правочину і правові наслідки виконання недійсного правочину; до правових наслідків недійсності правочину належить те, що він не створює юридичних наслідків.

Окрім цього якщо у зв'язку із вчиненням недійсного правочину другій стороні або третій особі завдано збитків та моральної шкоди, вони підлягають відшкодуванню винною стороною; правові наслідки виконання двостороннього недійсного правочину охоплюють собою двосторонню реституцію; законом можуть бути встановлені особливі умови застосування наслідків визначених в статті 216 ЦК або особливі правові наслідки окремих видів недійсних правочинів. Наприклад, особливим правовим наслідком недійсного заповіту при їх множинності може бути відновлення чинності попереднього заповіту (частина четверта статті 1254 ЦК України). Тобто законодавець лише в окремих випадках передбачає таку конструкцію як відновлення чинності правочину.

Правові наслідки недійсності правочину

Постанова КЦС ВС від 27 листопада 2019 року в справі № 396/29/17

Системне тлумачення абзацу 1 частини першої статті 216 ЦК України та пункту 1 частини третьої статті 1212 ЦК України свідчить, що:

(а) законодавець не передбачив можливість здійснення односторонньої реституції;

(б) правила абзацу 1 частини першої статті 216 ЦК України застосовуються тоді, коли відбувається саме двостороння реституція;

(в) в тому разі, коли тільки одна із сторін недійсного правочину здійснила його виконання, то для повернення виконаного підлягають застосуванню положення глави 83 ЦК України

Кондикція

Постанова КЦС ВС від 08.12.2021 у справі № 759/9443/17

У пункті VII.-2:101 Книги VII Принципів, визначень і модельних правил європейського приватного права вказано, що збагачення є безпідставним, за винятком таких випадків: особа, яка збагатилася, має право на отримання збагачення за рахунок потерпілого в силу договору чи іншого юридичного акту, судового рішення або норми права; або потерпілий вільно і без помилки погодився на настання невігідних для себе наслідків.

У статті VII-3:101 Книги VII Модельних правил європейського приватного права щодо змісту збагачення зазначено, що особа вважається збагаченою у випадку: а) збільшення доходів або зменшення обов'язків; б) отримання послуги або результатів виконаної роботи; с) користування чужим майном.

Тлумачення статті 1212 ЦК України дозволяє зробити висновок, що до безпідставно набутого майна набувача, з урахуванням розумності, відноситься користування чужим майном (майном потерпілого). Причому потерпілий, якому належить майно, що користувався набувач, має право вимагати від набувача повернення такого збагачення.

Конвалідація

Постанова КЦС ВС від 18.08.2021 в справі № 305/1468/16-ц

Визнання дійсним дво- чи багатостороннього правочину (конвалідація) на підставі частини другої статті 218 ЦК України норми допускається тільки для нікчемних правочинів (тобто для яких недотримання письмової форми без нотаріального посвідчення зумовлює їх нікчемність).

Конвалідація, згідно частини другої статті 218 ЦК України, можлива за наявності таких умов: 1) вчинення однією стороною правочину дії, зокрема спрямованої на виконання правочину; 2) підтвердження вчинення цієї дії іншою стороною, зокрема шляхом прийняття виконання. Визнання дійсним дво- чи багатостороннього правочину (конвалідація) на підставі частини другої статті 218 ЦК України є окремим способом захисту і висновок суду про визнання дійсним має міститися і як в мотивувальній, так і в резолютивній частині судового рішення.

Конвалідація

Постанова КЦС ВС від 18.08.2021 в справі № 305/1468/16-ц

Визнання дійсним договору (конвалідація) на підставі частини другої статті 220 ЦК України допускається тільки для нікчемних правочинів (тобто для яких недотримання письмової форми пов'язується саме з відсутністю нотаріального посвідчення і це зумовлює їх нікчемність).

Конвалідація, згідно частини другої статті 220 ЦК України, можлива за наявності таких умов: досягнення між сторонами згоди щодо усіх істотних умов договору; наявність письмових доказів досягнення домовленості щодо всіх істотних умов договору; повне або часткове виконання договору; ухилення однією зі сторін від його нотаріального посвідчення. Визнання договору (конвалідація) на підставі частини другої статті 220 ЦК України є окремим способом захисту і висновок суду про визнання дійсним має міститися і як в мотивувальній, так і в резолютивній частині судового рішення.

Коли суд самотійно застосовує наслідки недійсності правочину

Постанова КЦС ВС від 30 жовтня 2019 року у справі № 320/2617/17

У абзаці 2 частини п'ятої статті 216 ЦК України передбачено, що суд може застосувати наслідки недійсності нікчемного правочину з власної ініціативи.

Тлумачення абзацу 2 частини п'ятої статті 216 ЦК України свідчить, що суду надається можливість самотійно застосувати правові наслідки недійсності тільки нікчемного правочину.

Наслідки недійсності правочину і податки

Постанова КЦС ВП ВС від 07 грудня 2022 року у справі № 142/119/20

З урахуванням принципу розумності, очевидно, що позов про визнання договору дійсним на підставі частини другої статті 220 ЦК України є способом захисту цивільних прав та інтересів учасників приватних відносин. Рішення суду про визнання договору дійсним при недодержанні сторонами вимоги закону про нотаріальне посвідчення договору «зцілює» тільки таку ваду як відсутність нотаріального посвідчення договору. При цьому наступне нотаріальне посвідчення договору не вимагається в силу прямої вказівки в частині другій статті 220 ЦК України.

Проявом розумності є те, що законодавець не пов'язує можливість визнання дійсним договору із залученням податкового чи іншого органу, який контролює сплату фізичною особою податків, зборів чи інших обов'язкових платежів. Очевидно, що для контролю сплати фізичною особою податків, зборів чи інших обов'язкових платежів в публічному праві існують відповідні механізми, які зовсім не пов'язуються із оскарженням в апеляційному порядку та скасуванням судового рішення про визнання дійсним договору. Цивільний суд за позовом про визнання договору дійсним на підставі частини другої статті 220 ЦК України вирішує цивільний спір, а не визначає, розмір та порядок сплати податків, зборів чи інших обов'язкових платежів.

8. Трохи про позаконкурсне оспорювання

Конкурсне та позаконкурсне оспорювання

В українському законодавстві фраздаторні правочини (правочини, вчинені боржником на шкоду кредиторам) регулюються тільки в певних сферах.

Необхідно розмежовувати конкурсне оспорювання та позаконкурсне оспорювання фраздаторних правочинів.

Конкурсне оспорювання має досить детальну регламентацію: в банкрутстві (ст. 42 Кодексу України з процедур банкрутства); при неплатоспроможності банків (ст. 38 Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб»).

Натомість позаконкурсне оспорювання регулюється тільки фрагментарно у виконавчому провадженні (ч. 4 ст. 9 Закону України «Про виконавче провадження»).

Мета позаконкурсного оспорювання - status quo?!

Повернути «активи» боржнику з метою звернення на них стягнення. Тобто, щоб кредитор опинився в тому положенні, яке він мав до вчинення фродаторного правочину.

Недійсність фродаторного правочину має гарантувати інтереси кредитора (кредиторів) «через можливість доступу до майна боржника», навіть і того, що знаходиться в інших осіб.

Фраудаторні правочини

Окрема думка судді КЦС від 14.02.2018 у справі № 379/1256/15-ц

Фраудаторні правочини (правочини, що вчинені боржником на шкоду кредиторам) в українському законодавстві регулюються тільки в певних сферах. Зокрема: у банкрутстві (стаття 20 Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом»); при неплатоспроможності банків (стаття 38 Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб»); у виконавчому провадженні (частина четверта статті 9 Закону України «Про виконавче провадження»).

Однією із основоположних засад цивільного законодавства є добросовісність (пункт 6 статті 3 ЦК) і дії учасників цивільних правовідносин **мають бути добросовісними**. Тобто відповідати певному стандарту поведінки, що характеризується чесністю, відкритістю і повагою інтересів іншої сторони договору або відповідного правовідношення.

Фраудаторні правочини

Окрема думка судді КЦС від 14.02.2018 у справі № 379/1256/15-ц

Цивільно-правовий договір (в тому числі й договір дарування) не може використовуватися учасниками цивільних відносин для уникнення сплати боргу або виконання судового рішення про стягнення боргу, що набрало законної сили.

Боржник (дарувальник), проти якого розпочате судове провадження про стягнення боргу, та його діти (обдаровувані), які укладають договір дарування, діють очевидно недобросовісно та зловживають правами стосовно кредитора. Оскільки укладають договір дарування, який порушує майнові інтереси кредитора і направлений на недопущення звернення стягнення на майно боржника.

Тому правопорядок не може залишати поза реакцією такі дії, які хоч і не порушують конкретних імперативних норм, але є очевидно недобросовісними та зводяться до зловживання правом. Як наслідок не виключається визнання договору недійсним, направленою на уникнення звернення стягнення на майно боржника, на підставі загальних засад цивільного законодавства (пункт 6 статті 3 ЦК) та недопустимості зловживання правом (частина третя статті 13 ЦК).

Фраудаторні правочини

Постанова ВП ВС від 03.07.2019 у справі № 369/11268/16-ц

Позивач вправі звернутися до суду із позовом про визнання договору недійсним, як такого, що направлений на уникнення звернення стягнення на майно боржника, на підставі загальних засад цивільного законодавства (пункт 6 статті 3 ЦК України) та недопустимості зловживання правом (частина третя статті 13 ЦК України), та послатися на спеціальну норму, що передбачає підставу визнання правочину недійсним, якою може бути як підстава, передбачена статтею 234 ЦК України, так і інша, наприклад, підстава, передбачена статтею 228 ЦК України.

Договір дарування як фраздаторний

Постанова КЦС від 24.07.2019 в справі № 405/1820/17

Цивільно-правовий договір (в тому числі й договір дарування) не може використовуватися учасниками цивільних відносин для уникнення сплати боргу або виконання судового рішення (в тому числі, вироку).

Боржник (дарувальник), який відчужує майно на підставі безвідплатного договору на користь своєї матері після пред`явлення до нього позову банку про стягнення заборгованості, діє очевидно недобросовісно та зловживає правами стосовно кредитора, оскільки уклав договір дарування, який порушує майнові інтереси кредитора і направлений на недопущення звернення стягнення на майно боржника. Тому правопорядок не може залишати поза реакцією такі дії, які хоч і не порушують конкретних імперативних норм, але є очевидно недобросовісними та зводяться до зловживання правом.

Договір купівлі-продажу як фраздаторний

Постанова КЦС від 07.10.2020 в справі № 755/17944/18

Договором, що вчиняється на шкоду кредиторам (фраздаторним договором), може бути як оплатний, так і безоплатний договір.

Застосування конструкції «фраздаторності» при оплатному цивільно-правовому договорі має певну специфіку, яка проявляється в обставинах, що дозволяють кваліфікувати оплатний договір як такий, що вчинений на шкоду кредитору. До таких обставин, зокрема, відноситься: момент укладення договору; контрагент з яким боржник вчиняє оспорюваний договір (наприклад, родич боржника, пасинок боржника, пов'язана чи афілійована юридична особа); ціна (ринкова/неринкова), наявність/відсутність оплати ціни контрагентом боржника

Аналогічно в п. 10.38 постанови ВП ВС від 07.09.2022 у справі № 910/16579/20

Договір купівлі-продажу як фраздаторний

Постанова КЦС від 19.05.2021 у справі № 693/624/19

очевидно, що учасники цивільних відносин (сторони оспорюваних договорів купівлі-продажу) «вживали право на зло», оскільки цивільно-правовий інструментарій (оспорювані договори купівлі-продажу) використовувався учасниками для недопущення звернення стягнення на майно боржника; встановлені судами обставини, дозволяють зробити висновок, що оспорювані договори купівлі продажу є фраздаторними, тобто вчиненими на шкоду кредиторам; до обставин, які дозволяють кваліфікувати оспорювані договори як фраздаторні відноситься: момент вчинення договорів (30 квітня 2016 року та 11 травня 2016 року, тобто після відкриття провадження, відмови в забезпеченні позову і до першого судового засідання в справі № 439/506/16-ц); контрагент з яким боржник вчинив оспорювані договори (ТОВ «Автобастіон» вчинило оспорювані договори купівлі-продажу з ОСОБА_2, який був учасником ТОВ «Автобастіон» на момент їх вчинення); ціна в оспорюваних договорах купівлі-продажу (транспортний засіб марки DAF, модель FA 95.430, 2005 року випуску, тип ТЗ сідловий тягач - Е, чорного кольору, шасі № НОМЕР_5, за ціною, яка складає 15 000 грн; транспортний засіб марки DAF, модель FA 95.430, 2005 року випуску, тип ТЗ сідловий тягач - Е, червоного кольору, шасі № НОМЕР_6, за ціною, яка складає 100 грн; транспортний засіб марки SCHMITZ, модель SKI 24, 1999 року випуску, тип ТЗ причіп фургон ізотерм-Е, сірого кольору, шасі № НОМЕР_8, за ціною, яка складає 100 грн);

Фраудаторний договір і виконавче провадження

Постанова КЦС від 13.05.2022 у справі № 370/423/19

Приватно-правовий інструментарій (зокрема, вчинення договору не для регулювання цивільних відносин та не для встановлення, зміни або припинення цивільних прав та обов'язків) не повинен використовуватися учасниками цивільного обороту для уникнення сплати боргу (коштів, збитків, шкоди) або виконання судового рішення про стягнення боргу (коштів, збитків, шкоди), що набрало законної сили чи виконавчого напису.

Укладення протягом строку, зазначеного в частині третій цієї статті, правочину щодо майна боржника, який призвів до неможливості задовольнити вимоги стягувача за рахунок такого майна, є підставою для визнання такого правочину недійсним (частина третя та четверта статті 9 Закону України «Про виконавче провадження», в редакції, чинній на момент виникнення спірних правовідносин).

Суди встановили, що 12 грудня 2018 на підставі виконавчого напису нотаріуса приватним виконавцем винесено постанову про відкриття виконавчого провадження № 57908595 та накладено арешт на все майно боржника у межах суми звернення стягнення з урахуванням основної винагороди приватного виконавця та витрат виконавчого провадження, загальна сума - 2 839 599,98 грн. Разом з відкриттям виконавчого провадження інформація про боржника була внесена до Єдиного реєстру боржників відповідно до статті 9 Закону України «Про виконавче провадження».

ОСОБА_3 подарувала сину спільне сумісне майно подружжя у період, коли державним виконавцем накладено арешт на все майно її чоловіка ОСОБА_2; відчуження майна призводить до неможливості виконання виконавчого напису нотаріуса про стягнення із ОСОБА_5 на користь ОСОБА_1 заборгованості за договором позики.

За таких обставин суди зробили правильний висновок про задоволення позовних вимог про визнання договорів дарування недійсними та скасування рішень про державну реєстрацію прав.

Можливість визнати недійсним правочин, який вже рішенням суду визнано дійсним

Постанова КЦС від 18.11.2020 в справі № 569/6427/16-ц

Рішення суду про визнання договору дійсним при недодержанні сторонами вимоги закону про нотаріальне посвідчення договору «зцілює» тільки таку ваду як відсутність нотаріального посвідчення договору. І, відповідно, не виключається визнання договору недійсним, який був визнаний дійсним внаслідок відсутності його нотаріального посвідчення, як такого, що вчинений на шкоду кредитору (франдаторний договір).

Приватно-правовий інструментарій (зокрема, визнання договору дійсним внаслідок відсутності його нотаріального посвідчення) не повинен використовуватися учасниками цивільного обороту для уникнення сплати боргу (коштів, збитків, шкоди) або виконання судового рішення про стягнення боргу (коштів, збитків, шкоди), що набрало законної сили.

Односторонній правочин як фраздаторний

Постанова КЦС від 24.02.2021 у справі № 757/33392/16

Правочином, що вчиняється на шкору кредиторам (фраздаторним правочином), може бути як односторонній, так і двосторонній чи багатосторонній правочин.

Застосування конструкції «фраздаторності» при односторонньому правочині має певну специфіку, яка проявляється в обставинах, що дозволяють кваліфікувати односторонній правочин як такий, що вчинений на шкору кредитору. До таких обставин, зокрема, відноситься те, що внаслідок вчинення одностороннього правочину відбувається унеможливлення звернення стягнення на майно боржника чи зменшується обсяг майна.

«Використання права на зло»

Постанова КЦС від 10.02.2021 у справі № 754/5841/17

Приватно-правовий інструментарій не повинен використовуватися учасниками цивільного обороту для уникнення сплати боргу (коштів, збитків, шкоди) або виконання судового рішення про стягнення боргу (коштів, збитків, шкоди), що набрало законної сили.

Про зловживання правом і використання приватно-правового інструментарію всупереч його призначенню проявляється в тому, що: особа (особи) «використовувала/використовували право на зло»; наявні негативні наслідки (різного прояву) для інших осіб (негативні наслідки являють собою певний стан, до якого потрапляють інші суб'єкти, чії права безпосередньо пов'язані з правами особи, яка ними зловживає; цей стан не задовольняє інших суб'єктів; для здійснення ними своїх прав не вистачає певних фактів та/або умов; настання цих фактів/умов безпосередньо залежить від дій іншої особи інша особа може перебувати у конкретних правовідносинах з цими особами, які «потерпають» від зловживання нею правом, або не перебувають); враховується правовий статус особи /осіб (особа перебуває у правовідносинах і як їх учасник має уявлення не лише про обсяг своїх прав, а і про обсяг прав інших учасників цих правовідносин та порядок їх набуття та здійснення; особа не вперше перебуває у цих правовідносинах або ці правовідносини є тривалими, або вона є учасником й інших аналогічних правовідносин).

Використання інструментарію всупереч призначеню

Постанова КЦС від 13.04.2022 в справі № 757/62043/18-ц

Договір як приватно-правова категорія, оскільки є універсальним регулятором між учасниками цивільних відносин, покликаний забезпечити регулювання цивільних відносин, та має бути направлений на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків.

Приватно-правовий інструментарій (зокрема, вчинення договору не для регулювання цивільних відносин та не для встановлення, зміни або припинення цивільних прав та обов'язків) не повинен використовуватися учасниками цивільного обороту для невиконання публічних обов'язків, звільнення майна з під арешту в публічних відносинах або уникнення арешту та/або можливої конфіскації. Тому правопорядок не може залишати поза реакцією такі дії, які хоч і не порушують конкретних імперативних норм, але є очевидно недобросовісними та зводяться до зловживання правом.

Хто може оспорювати фраздаторний правочин

Постанова ВП ВС від 08.06.2022 в справі № 2-591/11

🇺🇦58. В аспекті гарантування на конституційному рівні права кожного на судовий захист та забезпечення державою виконання судового рішення відсутність у виконавця окремо визначеного повноваження звертатися до суду із позовною заявою про оспорення фраздаторного правочину, вчиненого боржником на шкоду кредиторю, не повинна перешкоджати реалізації права цього кредитора на виконання судового рішення.

!⏏59. Покладення тягара щодо повернення майна боржника (спонукання до оспорення фраздаторного правочину, тобто ініціювання наступних судових процесів) на кредитора, який уже виграв попередній судовий процес щодо стягнення суми боргу і правомірно очікує від Держави вчинення усіх можливих дій на забезпечення виконання судового рішення компетентними органами, нівелює сутність конституційного права кредитора на судовий захист та суперечить положенням статей 3, 8, частин першої, другої статті 55, частин першої, другої статті 129-1 Конституції України.

!!60. Обов'язок ініціювання будь-якого наступного судового процесу з метою виконання попереднього судового рішення Законом України «Про виконавче провадження» покладено на компетентні органи, уповноважені Державою на забезпечення виконання судових рішень, а не на кредитора, який правомірно очікує від Держави належного виконання остаточного судового рішення про стягнення боргу.

△⏏61. Повноваження виконавця на звернення з позовною заявою про визначення частки майна боржника у майні, яким він володіє спільно з іншими особами, в порядку позовного провадження є повноваженням звертатися до суду в інтересах інших осіб (частина друга статті 4, частина четверта статті 42 ЦПК України), **в тому числі за позовом про визнання недійсним правочину щодо майна боржника, який призвів до неможливості задовольнити вимоги стягувача за рахунок такого майна (оспорення фраздаторного правочину).**

Наслідки

I. Позаконкурсне оспорювання

Стаття 216 ЦК?!

Реституція володіння ?!

Компенсаційна реституція?!

Стаття 16 ЦК?!

II. Конкурсне оспорювання

Кодекс України з процедур банкрутства

Стаття 42. Визнання недійсними правочинів боржника

3. У разі визнання недійсними правочинів боржника з підстав, передбачених частиною першою або другою цієї статті, кредитор зобов'язаний повернути до складу ліквідаційної маси майно, яке він отримав від боржника, а в разі неможливості повернути майно в натурі - відшкодувати його вартість грошовими коштами за ринковими цінами, що існували на момент вчинення правочину.

Наслідки

July 18

Трохи з Código Civil
(https://www.boe.es/biblioteca_juridica/codigos/abrir_pdf.php?fich=034_Codigo_Civil_y_legislacion_complementaria.pdf)

Artículo 1111.
Los acreedores, despues de haber perseguido los bienes de que este en posesion el deudor para realizar cuanto se les debe, pueden ejercitar todos los derechos y acciones de este con el mismo fin, exceptuando los que sean inherentes a su persona; pueden tambien impugnar los actos que el deudor haya realizado en fraude de su derecho.

Стаття 1111
Кредитори, у зв'язку із необхідністю пошуку майна, яке знаходиться у власності боржника, для того, щоб стягнути належну їм суму, можуть з цією метою здійснювати всі права та використовувати всі засоби судового захисту (позови), що й боржник, за винятком тих, що пов'язані з особою боржника; вони також можуть оспорювати ті дії, які здійснює боржник, зловживаючи своїми правами.

[boe.es/biblioteca_juridica/codigos/abrir_pdf.php?fich=034_Codigo_Civil_y_legislacion_complementaria.pdf](https://www.boe.es/biblioteca_juridica/codigos/abrir_pdf.php?fich=034_Codigo_Civil_y_legislacion_complementaria.pdf)

7 1

1,1K 11:24

Leave a comment

Відновлення становища

Постанова КЦС від 10.02.2021 у справі № 754/5841/17

Способом захисту цивільних прав та інтересів може бути, зокрема, відновлення становища, яке існувало до порушення (пункт 4 частини другої статті 16 ЦК України).

У справі, що переглядається:

очевидно, що учасники цивільних відносин (сторони договору купівлі-продажу від 26 червня 2018 року частки у праві спільної часткової власності на квартиру) «вживали право на зло», оскільки цивільно-правовий інструментарій (договір купівлі-продажу від 26 червня 2018 року) використовувався учасниками для унеможливлення звернення стягнення на частку ОСОБА_1 і зумовив для неї настання таких негативних наслідків;

колегія суддів, вважає, що обраний ОСОБА_1 спосіб захисту (відновлення становища яке існувало до порушення, шляхом повернення частки в праві спільної часткової власності ОСОБА_2) передбачений пунктом 4 частини другої статті 16 ЦК України та є ефективним для захисту її порушеного права/інтересу у спірних правовідносинах.

9. Трохи про інші фраздаторні конструкції

Фраудаторні конструкції

Постанова КЦС від 27.10.2021 у справі № 346/6034/13-ц

Учасники цивільних відносин не можуть на рівні того чи іншого договору (в тому числі, й мирової угоди) здійснювати кваліфікацію певного договору як недійсного (нікчемного чи оспорюваного), визначати правові наслідки нікчемності правочину, домовлятися про застосування реституції. За домовленістю сторін можуть змінюватися тільки правові наслідки оспорюваного правочину. По своїй суті застосування конструкції недійсність акту та/або реституції не для захисту цивільних прав та інтересів є недопустимим.

Приватно-правовий інструментарій (зокрема, затвердження мирової угоди із застосуванням реституції, визнання недійсним акту) не повинен використовуватися учасниками цивільного обороту для уникнення чи унеможливлення сплати боргу боржником або виконання судового рішення про стягнення боргу. При цьому, у разі використання приватно-правового інструментарію не для захисту цивільних прав та інтересів, а для уникнення сплати боргу боржником або виконання судового рішення про стягнення боргу, судові рішення стосується прав та/або інтересів кредитора.

Фраудаторні конструкції

Постанова КЦС від 09.11.2022 в справі № 759/6865/19

! □ Приватно-правовий інструментарій (зокрема, затвердження мирової угоди) не повинен використовуватися учасниками цивільного обороту для уникнення чи унеможливлення сплати боргу боржником або виконання судового рішення про стягнення боргу.

✚ По своїй суті застосування конструкції мирової угоди всупереч її призначенню та/або на шкоду кредитору є нерозумним та недопустимим.

!! При цьому, у разі використання приватно-правового інструментарію всупереч його призначенню та/або на шкоду кредитору, а для уникнення сплати боргу боржником або виконання судового рішення про стягнення боргу, судові рішення стосується прав та/або інтересів кредитора.

—
Верховний
Суд

Дякую за увагу!